

סוכה שהיא גבוהה

עיון בהמשך סוגיית המבוא למסכת סוכה

שמעון קליין

כתיבה זו עוסקת בשלב הפיתוח של שלושת דעות האמוראים ביחס לסוכה הגבוהה למעלה מעשרים אמה.

עמדות דווקאיות

כעת, לאחר שהגמר הצגה את שלוש הדעות, את קושיות אב"י על רבי זירא ורבא ואת המענה אליהן - היא עונה לשאלה מדוע דעתו של כל אחד מהאמוראים לא התקבלה על ידי חבריו:

כולהו כרבה לא אמרי - ההוא ידיעה לדורות היא.

כרבי זירא נמי לא אמרי - ההוא לימות המשיח הוא דכתיב.

ורבי זירא: אם כן לימא קרא וחופה תהיה לצל יומם, ומאי וסכה תהיה לצל יומם - שמעת מינה תרתי.

כרבא נמי לא אמרי - משום קושיא דאב"י.

שאלות:

- למעשה הביאה הגמרא מקור לכל אחת מן הדעות, ולצד זאת היא מניחה שמי שלומד ממקור מסוים - פוסל את האפשרות ללמוד ממקורות אחרים. מניין לה שהשניים חולקים על האחד? האם לא ייתכנו שני מקורות להלכה אחת?
- הגמרא מיישבת את עמדת רבי זירא והיא אינה מיישבת את עמדת רבא ורבא. מה ניתן ללמוד מכך?

שאלנו - מה משוקע בהבדלה זו שבין העמדות, בדחיית כל אחד את לימודו של חברו?

(א) כל דעה היא ביטוי לתפישה שונה של הישיבה בסוכה, ובמידור ביניהם משוקעת אמירה - שלא לחבר את העמדות אחת אל השנייה¹.

(ב) הגמרא מצביעה על כל אחת מן העמדות - כיצד דרך הלימוד שבה נדחית על ידי שני האמורים שאינם מקבלים אותה. דחייה זו היא אינה קושיא, כי אם שיקוף לעובדה שעמדת כל אחד מן האמוראים מכילה חידוש שאינו מחויב על פי פשוטו של מקרא².

כולהו כרבה לא אמרי - ההוא ידיעה לדורות היא.

¹ בהמשך תביא הגמרא נפקא מינות להלכה בין הדעות, שימחישו את העובדה שהן חלוקות זו על זו.

² ברקע: ההנחה שכאשר כתובה הלכה בפסוק, חכם אינו יכול להתעלם ממנה. בהתאם לכך בסוגייתנו, שני אמוראים עונים על השאלה - על בסיס מה הם אינם מקבלים את לימודו של האמורא השלישי. למעשה שלושת האמוראים דורשים בכתוב מעבר למפורש בו, ועובדה זו משמשת עמדת מילוט ביחס לבחירה להשאיר פסוק בצורתו הגולמית כפשוטו של מקרא.

רבי זירא ורבא אינם מקבלים את עמדת רבה, ובהתאם הם מעירים על הפער בינה לבין פשוטו של מקרא. "למען ידעו דורותיכם" מתייחס לתודעת הדורות הבאים המלווה את עצם הישיבה בסוכות, ולא אל ראייה מוחשית של הסכך בכל רגע נתון.

כרבי זירא נמי לא אמרי – ההוא לימות המשיח הוא דכתיב.

רבה ורבא חולקים על רבי זירא, ואינם לומדים מסוכת העתיד שבספר ישעיהו על גובהה של הסוכה. הסיבה – פסוקי ספר ישעיהו מתארים את תקופת ימות המשיח, והסוכה בהם אינה קשורה לחג הסוכות. נראה שכל אחד מסיבתו דוחה את פסוקי ספר ישעיהו כמקור. רבה בוחר בסוכת הראשית, ומבחינתו הליכה אל פסוקי ישעיהו היא הליכה לקוטב ההפוך, סוג של עבודה השייכת לימות המשיח. רבא מדבר על המצווה המתוארת בספר ויקרא כעבודת הדורות – כסוכת ההווה בה יוצאים מן הקבע אל העראי, בהשתחררות מתמדת מן הקיבעון. הסוכה המתוארת בספר ישעיהו המתמקדת בחיים עצמם, המתקיימים בחסות השכינה, היא העמדה העתידית בימות המשיח, ורבא אינו רואה בה את עבודת חג הסוכות.³

ורבי זירא: אם כן לימא קרא וחפה תהיה לצל יומם, ומאי וסכה תהיה לצל יומם – שמעת מינה תרתי.

הגמרא מיישבת את השאלה על רבי זירא: בחירת הכתוב בספר ישעיהו להשתמש במילה 'סוכה' ולא במילה 'חופה' משמשת כהזמנה להרחיב את העיקרון הרוחני שבפסוקים אלו ולשייך אותו אל חג הסוכות. משמעות הדברים היא שהעבודה הרוחנית של הישיבה בסוכה קשורה במהותה אל עבודת העתיד.⁴

הגמרא מיישבת את הקושיה על רבי זירא ואינה מיישבת את הקושיות על רבה ורבא. מדוע?

הקושיות שהגמרא הקשתה על רבה ורבא – אינן קושיות המערערות באופן ממשי את הלימוד מהמקור. הסיבה: המקור שלהם (בספר ויקרא) עוסק במצוות סוכה, והלימוד ממנו על טיבה – מתבקש, גם אם יש בו חידוש ביחס לפשוטו של מקרא. לעומתם, רבי זירא נשען על פסוק שאינו שייך לחג הסוכות, והקושייה על הלימוד שלו מטילה דופי בעצם היכולת ללמוד מפרשייה זו. נראה כי בחירת הגמרא ליישב את הקושיה על רבי זירא נובעת מעוצמת הקושיה ואין בה בכדי להביע את תמיכתה בעמדתו.

כרבא נמי לא אמרי – משום קושיא דאביי.⁵

רבא מתרגם את החיוב לשבת שבעת ימים בסוכה כחיוב לצאת מדירת קבע לדירת עראי, ולדעתו עד עשרים אמה מוגדרת הסוכה תמיד כדירת עראי. אביי אינו מקבל את ההפשטה של רבא, לפיה הארעיות אינה נמדדת בחוזק הסוכה בפועל, אלא בגובהה – שעליו להיות נמוך מספיק בכדי שלא יחייב בנייה חזקה וקבועה. לדעת אביי – אם הקבע היה תלוי בטיב הדפנות אזי דפנות ברזל אמורות היו להיפסל. רבה ורבי זירא אינם מקבלים את עמדת רבא, את התרגום המחודש כל-כך למושג קבע – בגובה דפנות הסוכה.

³ בפשטות הדחייה שלו היא מהותית, כמי שאיננו מקבל משמעות שכזו לחג הסוכות, כפי שהדחייה של רבה היא מהותית. ועדיין ייתכן לומר שרבא דוחה עמדה זו בהקשר למשמעות הסוכה הגבוהה.

⁴ בדומה אולי לשבת הנתפשת בעיני החכמים כ"מעין עולם הבא", כך הסוכה על פי רבי זירא היא "מעין סוכת העתיד לבוא". בה ניתן לחיות חיים משמעותיים, ולטעום את טעם השכינה הסוכת עליהם.

⁵ בכת"י מינכן ליתא.

כשרות הסוכה הגבוהה

שלוש אמירות בשם רב

בשלב זה מביאה הגמרא שלוש אמירות בשם רב. האמירות אינן תואמות זו לזו, אך ישנו מכנה משותף לשלושתן: הבנה שההגבלה לגובה עשרים אמה אינה מוחלטת. כאשר הערך אותו ההגבלה משרתת מתמלא באופן אחר - ניתן להשתחרר מן הצורך הפיזי בתנאי זה.

חיבור הדפנות לסכך

כמאן אולא הא דאמר רבי יאשיה אמר רב: מחלוקת בשאין דפנות מגיעות לסכך, אבל דפנות מגיעות לסכך - אפילו למעלה מעשרים אמה כשרה.

כמאן - כרבה, דאמר: משום דלא שלמא בה עינא, וכיון דדפנות מגיעות לסכך - משלמא שלמא בה עינא.

רב יאשיה אמר רב: פסול הסוכה למעלה מעשרים אמה מותנה בכך שהדפנות אינן מגיעות לסכך. כאשר הן מחוברות לסכך - הסוכה כשירה אף שהיא למעלה מעשרים אמה. הגמרא קושרת את אמירתו לעמדת רבה. במובן הפיזי, סמיכות הדפנות אל הסכך, גם אם הוא גבוה - מייצרות רצף המגשר על ניתוק הסכך משליטת העין. חיבור זה מאפשר את קיומה המוחשי של התודעה הנצרכת על פי רבה: "למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם". במובן המושגי, רבה מצריך את המיקוד התמידי של היושב בסוכה - בא-לוהים המגולם בסכך. מצב שבו הדפנות מגיעות לסכך מייצר סוכה שבמהותה מזמנת חיבור קבוע של האדם אל הסכך גם כאשר היא גבוהה מעשרים אמה⁶.

סוכה שמידותיה ארבע על ארבע אמות

כמאן אולא הא דאמר רב הונא אמר רב: מחלוקת בשאין בה אלא ארבע אמות על ארבע אמות, אבל יש בה יותר מארבע אמות על ארבע אמות - אפילו למעלה מעשרים אמה כשרה. כמאן - כרבי זירא, דאמר: משום צל הוא, וכיון דרויחא - איכא צל סוכה.

רב הונא אמר רב: פסול הסוכה למעלה מעשרים אמה מותנה בכך שהסוכה היא סוכה קטנה. כאשר הסוכה גדולה מד' על ד' - גם סוכה גבוהה כשירה. הגמרא קושרת אמירה זו לדעת רבי זירא. בטרם

⁶ ניתן לראות בגובה הסכך ביטוי לאופן בו האדם בונה את יחסיו עם הקב"ה. הרחקת הסכך כלפי מעלה - משמעותו מצד אחד ראיית גדולתו של ה' כגבוה מעל גבוה, אך מאידך יש בכך וויתור על היכולת להיפגש עם נוכחות זו בתוככי החיים. זוהי נוכחות א-לוהית שתודעת האדם אינה קשורה אליה. כאשר הדפנות גבוהות והן מגיעות עד הסכך, יש בכך מידה של התבטלות כלפי הסכך, תוך הגבהה של מערכת מושגיו של האדם. במובן זה - ניתן לומר שמנקודת מבטו של רבה יש לסוכה כזו מעלה על פני סוכה "רגילה" הנמוכה מעשרים. עוד הערה: בהמשך הגמרא מדברת על הליני המלכה, והיא מאפיינת סוכה של מלכים כסוכה שבה הדפנות אינן מגיעות לסכך: "בשלמא למאן דאמר בשאין דפנות מגיעות לסכך מחלוקת - דרכה של מלכה לישב בסוכה שאין דפנות מגיעות לסכך משום אוריא". מלך הבונה סוכה גבוהה עושה זאת כהרחבה של מערכת החיים, כאוורור וכחשיבות, ובהתאם הגמרא מניחה שמלכה אינה מחברת את הדפנות אל הסכך.

העיסוק בקשר בין שתי האמירות, יש להעיר: שאלת הישיבה תחת צל הסכך או תחת צל הדפנות אמורה להיות תלויה בשני מדדים: בשטחה של הסוכה (מידות אורך ורוחב), ובגובהה. ככל שהשטח גדול יותר, כך ניתן להגביה את הסכך ועדיין להישאר נתונים בצילו.⁷

מצד אחד הגמרא מקבלת את ההיגיון הגיאומטרי ואומרת שיש להתחשב בשטח הסוכה, אך מצד שני היא מחלקת באופן דיכוטומי בין שני מצבים:

- סוכה גבוהה שגודלה הוא ד' על ד' - פסולה, מכיוון שהישיבה בה היא בצל הדפנות.
- תוספת של כלשהו לסוכה זו תכשיר אותה גם בגובה בלתי מסויג, מכיוון שהישיבה בה היא לעולם בצל הסכך.

במבט ראשון, חלוקה זו היא בלתי סבירה: מהו ההיגיון בהנחת האצבע על מידה קבועה של ארבע אמות? בנוסף - מהו ההיגיון בתוספת 'כלשהו' המאפשרת להגביה את הסכך ללא גבול?

נראה שאלו הם פני הדברים: הנושא הוא אינו חישוב פיזי למידת ההצללה. הגמרא קושרת הלכה זו לעמדת רבי זירא הנשען על פסוקי ספר ישעיהו, בהם השכינה באה אל מקומם של חיים משמעותיים שעליהם חופה הסוכה. חיים בסיסיים מתקיימים בסוכה ששטחה ד' אמות על ד' אמות (גודלו המינימאלי של בית), ומרחב החסות שלהם הוא בסכך הגבוה עשרים אמה. למעלה מכך – הסכך מנותק מעולמו של היושב בסוכה, והוא יושב בחסות הדפנות. כאשר יש יותר מארבע על ארבע, ישנה רווחה מסוימת בסוכה, ויש כאן ביטוי לעיקרון שחכמים שיקפו אותו בהלכה.

העיקרון: מידה רבה של אנושיות, לא רק שאינה נוגדת את החסות בצילו של הקב"ה, אלא להיפך – היא מעצימה אותה. אדם הנתון בארבע אמותיו השמים שלו נמוכים. אדם המרחיב את ד' אמותיו השמים שלו מתרחבים – ללא מידה.

⁷ לדוגמה - מידת הצל של סוכה של י' טפחים על י' טפחים ברום י' טפחים - תהיה זהה לזו של כ"א אמה על כ"א אמה ברום כ"א אמה, שכן היחס בין הגובה לבין האורך והרוחב - זהה. (היות הסוכה הגבוהה קרובה יותר אל השמש בכמה מטרים - חסרת משמעות לעניין החישוב, מפאת גודל המרחק בין כדור הארץ לשמש.) בלא החילוק של רב הונא אמר רב - הסוכה הראשונה תיחשב ככשרה, ואילו השנייה תוגדר כפסולה.